

ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАФТОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Г.А. Рябцев

У статті встановлені причини, що призвели до суттєвого скорочення обсягів перероблення нафтової сировини в Україні. Показано, що потужність вітчизняних НПЗ досягала 50,7 млн т нафтової сировини на рік. Проте неефективне державне регулювання, недалекоглядність власників, недостатня кількість нафти власного видобутку, прояви нецивілізованої конкуренції зменшили їхні реальні можливості до 13,6 млн т на рік. Відновлення ефективної роботи, щонайменше, чотирьох із семи великих вітчизняних підприємств є малоімовірним. Фактично, це означає, що «велику» переробку для України (із щорічними обсягами понад 10 млн т за сировиною) уже втрачено. Проте остаточне припинення переробки нафтової сировини загрожує енергетичній безпеці України, адже, задіявши інструменти політичного тиску на Республіку Білорусь, Російська Федерація здатна заблокувати дві третини поставок нафтопродуктів, необхідних вітчизняній економіці.

Установлений цільовий стан нафтопереробної промисловості в середньостроковій перспективі. Найкращим з альтернативних шляхів розвитку галузі вбачається збереження в її складі 1...2 нафтохімічних заводів, у які буде вкладено достатньо коштів, щоб гарантувати глибоке перероблення до 5 млн т сировини на рік (передусім вітчизняного видобутку), і 15...20 підприємств малої продуктивності, здатних (за належного контролю) використовувати сировину малодобітних і позабалансових родовищ і забезпечувати споживачів паливом прийнятної якості, насамперед у регіонах, мало привабливих для великих заводів та імпортерів. Запропоновано механізми та інструменти політики, що здатні забезпечити досягнення визначеного цільового стану та посилити енергетичну безпеку держави. Ідеться про створення прозорих, зрозумілих та однакових для всіх «правил гри» у сфері видобутку й перероблення нафти; зняття зайвих бюрократичних бар'єрів; захист прав власності; інвентаризацію фонду діючих і законсервованих свердловин тощо. У подальшому планується розробити проекти нормативно-правових актів, спрямованих на досягнення визначеного цільового стану.

Ключові слова: нафтопродукти, нафтопереробна промисловість, державне регулювання, енергетична безпека.

Gennadii Riabtsev

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE OIL REFINING INDUSTRY IN UKRAINE

The article establishes the reasons that led to a significant reduction of oil refining in Ukraine. Despite the considerable project capacity of the plants, inefficient government regulation, improvidence of the owners,

Рябцев Геннадій Леонідович – доктор наук з державного управління, професор, провідний науковий співробітник відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

insufficient amount of Ukrainian crude oil, uncivilized economic competition reduced the actual capacity of the refineries in Ukraine for primary oil refining from 50.7 to 13.6 million tons per year. The article shows that restoration of effective work of at least four of the seven large plants is unlikely. In fact, this means that "large" processing for Ukraine has already been lost (with an annual volume of more than 10 million tons of crude oil). It is proved that the full suspension of the oil processing in Ukraine is a threat to its energy security. Already now, using political instruments on the Republic of Belarus, the Russian Federation is able to block two-thirds of the oil products that are needed by the Ukrainian economy.

The article establishes the medium term target of the oil refining industry. The best alternatives to the development of the industry are the preservation 1–2 petrochemical plants, which will be invested funds to guarantee deep oil processing of up to 5 million tons of crude oil per year. In addition, it is necessary to operate 15–20 small-scale enterprises that are able to use crude oil of low-yield and off-balance-sheet fields and to provide consumers with fuel of acceptable quality, first, in regions that are not attractive to leading market participants. The mechanisms and policy instruments that are able to achieve a certain target and enhance the energy security of the Ukraine are proposed. These policy instruments are the following: creating transparent, understandable and identical for all "rules of the game" in oil production and processing; removal of unnecessary bureaucratic barriers; protection of property rights; inventory of active and canned oil wells; an independent evaluation of projects for the modernization of refineries and the identification on its basis, etc. In the future, it is planned to develop draft regulatory acts that are aimed at achieving the target, which is determined.

Keywords: oil products, oil refining industry, government regulation, energy security.

Постановка проблеми. Нафту з газовим конденсатом в Україні можуть переробляти шість основних нафтопереробних заводів (НПЗ), сумарна проектна потужність яких становить понад 50 млн т сировини на рік, а саме: Кременчуцький (ПАТ «Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія «Укртатнафта»), Лисичанський (ПрАТ «Лисичанська нафтова інвестиційна компанія»), Херсонський (ПАТ «Херсоннафтопереробка»), Одеський (ПАТ «Одеський нафтопереробний завод»), Дрогобицький (ПАТ «Нафтопереробний комплекс «Галичина»), Надвірнянський (ПАТ «Нафтохімік Прикарпаття»). Потужність двох останніх заводів є порівнянною з потужністю Шебелинського газопереробного заводу (Шебелинське ВПГКН) ПАТ «Укргазвидобування».

Окрім шести НПЗ і Шебелинського газопереробного заводу (ГПЗ), в Україні налічується ще шість ГПЗ, понад 20 малотоннажних виробництв із переробки нафти й газового конденсату на прямогінний бензин (використовується як сировина для нафтохімії або як компонент товарного бензину), товарні дизельне паливо й мазут (міні-НПЗ). При цьому йдеться лише про підприємства, діяльність яких є належним чином легалізованою.

Але, попри значну проектну потужність цих підприємств, із 2009 р. їх завантаження послідовно знижується. При цьому реальні можливості заводів із первинної переробки сировини скоротилися з 50,7 до 13,6 млн т на рік. Україна стає дедалі більше залежною від зовнішніх постачань нафтопродуктів, що загрожує її економічній безпеці.

З огляду на це актуальним вбачається: встановлення причин, що призвели до суттєвого скорочення обсягів перероблення нафтової сировини; визначення проблем, які необхідно вирішити, щоб відновити статус-кво; встановлення цільового стану нафтопереробної промисловості України в середньостроковій перспективі; вибір механізмів

та інструментів політики, що зможуть забезпечити досягнення визначеного цільового стану та посилення енергетичної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим питанням розвитку нафтопереробної галузі України та механізмам її державного регулювання присвячено дослідження С. Аптекара, В. Бурлаки, Г. Бурлаки, Т. Бурми, М. Ковалка, В. Корнілова, В. Ліра, В. Омельченка, С. Сапегіна, В. Точиліна, О. Хілієнко, Р. Шерстюка (зокрема, [1–7]). Але переважна більшість праць цих авторів датована нульовими роками, хоча світова фінансова криза 2008–2010 рр. відкрила новий етап в історії вітчизняної нафтопереробної галузі, дослідження якого, на жаль, не приділяється достатньої уваги. Участь у підготовці «нафтового» розділу нової Енергетичної стратегії України на період до 2035 року [8] дає авторіві підстави запропонувати власне бачення майбутніх шляхів розвитку вітчизняної нафтопереробки та інструментів її державного регулювання.

Метою статті є встановлення цільового стану нафтопереробної промисловості України до 2023 р. із визначенням механізмів та інструментів його досягнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У новітній історії нафтопереробної галузі можна виокремити чотири етапи (тут і надалі наведено дані моніторингу та аналізу ринку нафтопродуктів Науково-технічного центру «Психея» [9]):

1. Радянський період (до 1991 р.), коли вітчизняні заводи працювали з максимальним використанням потужностей (наприклад, у 1985 р. в Україні було перероблено 59,4 млн т нафти і вироблено 10,0 млн т бензину, 14,6 млн т дизельного палива та 25,5 млн т товарного мазуту). При цьому нафтопродуктів випускалося набагато більше, ніж було потрібно для внутрішнього ринку, і суттєва

частка продукції (насамперед, мазуту й вакуумного газойлю) експортувалася (передусім до країн Варшавського договору).

2. Пострадянський період (1991–1999 рр.), протягом якого обсяги нафтопереробки безупинно зменшувалися. Після розпаду СРСР у Російській Федерації залишився майже весь нафтовидобуток, тоді як в Україні були зосереджені значні переробні потужності. Тому в цей період потужності українських заводів переважно використовувалися для передпродажної підготовки сировини перед її постачанням європейським споживачам. Унаслідок цього виробництво товарних нафтопродуктів послідовно скорочувалося, що призвело до утворення дефіциту на обмеженому за платоспроможністю внутрішньому ринку. У 2000 р. було зафіксовано найнижчий для цього етапу рівень виробництва (із 9,1 млн т нафти було одержано 2,1 млн т бензину, 2,7 млн т дизельного палива й стільки ж мазуту). Тобто, порівняно з 1985 р. первинна переробка скоротилася майже всемеро, виробництво бензину – вп'ятеро, дизельного палива – більш ніж у п'ять, мазуту – в дев'ять разів. Обсяги випуску нафтопродуктів впали до рівня, що не задовольняв внутрішнього попиту (за винятком мазуту). Майбутнє українських НПЗ стало зрозумілим: продаж майна за борги й ліквідація підприємств.

3. Постприватизаційний період (2000–2010 рр.). Перший крок до реорганізації галузі було зроблено в 1995 р., коли на базі Кременчуцького НПЗ було створено ЗАТ «Укртатнафта», приблизно рівні частки в якому отримали Україна і Татарстан (в особі держави і НК «Татнефть»). Але переломним став 2000 р., коли спочатку «ЛУКОЙЛ», що вийшов на роздрібний ринок України в 1997 р., придбав Одеський НПЗ, а потім між дочірнім підприємством «Тюменської нафтової компанії» – ТОВ «ТНК-Україна» – і Кабінетом Міністрів України було підписано договір купівлі-продажу контрольного пакета акцій ВАТ «Лисичанськнафтооргсинтез». Саме між ТНК, ЗАТ «Укртатнафта» і НК «ЛУКОЙЛ» розгорнулася боротьба за ринок. Дещо пізніше до них приєдналася НК «Альянс-Україна», яка придбала Херсонський нафтопереробний завод. Завдяки приватизації чотирьох підприємств стан галузі суттєво покращився. Лише за рік лідери за кількістю днів простоїв перетворилися на прибуткові підприємства. Зокрема, після приходу на Лисичанський НПЗ російської ТНК обсяги переробки збільшилися в 11, виробництво бензину – в 14, дизельного палива – у 8 разів. Уже в 2002 р. потреби внутрішнього ринку знову повністю задовольнялися завдяки внутрішньому виробництву, а обсяги випуску мазуту перевищили попит більш ніж учетверо.

На жаль, здійснена на надзвичайно ліберальних умовах приватизація стала для галузі фатальною. Висунуті новим власникам вимоги переважно перекривали:

- збереження профілю підприємства й чисельності працівників;
- виплату заробітної плати й погашення заборгованостей перед бюджетами різних рівнів;
- забезпечення постачань нафти в певних обсягах (за відсутності будь-яких штрафних санкцій за невиконання цієї вимоги).

Тому, вивівши заводи з кризи 1990-х, нові власники в подальшому лише підтримували їх у робочому стані, інвестуючи переважно в розширення збутової інфраструктури. Через відсутність належного державного контролю, за розрахунками автора, в модернізацію всіх вітчизняних підприємств у 2001–2016 рр. було вкладено менше, ніж в одну установку гідрокрекінгу Мозирського НПЗ (Республіка Білорусь). Як наслідок, нафтопереробну галузь України не було переорієнтовано на впровадження нових технологій, мінімізацію втрат сировини, досягнення європейських стандартів якості та нарощування експорту нафтопродуктів.

4. Період занепаду (з 2011 р.). Деградацію вітчизняної переробки запустила світова фінансова криза 2008–2010 рр., під час якої в Європі закрилося 20 із 116 НПЗ загальною потужністю понад 134 млн т на рік. На початку 2011 р. автором було визначено різницю в ринкових цінах «кошика» нафтопродуктів і нафти для двох схем переробки за Нельсоном: складної (бензинової), типової для модернізованих європейських заводів (у т. ч. білоруських), і простої, характерної для українських підприємств. При цьому припускалося, що НПЗ виробляють бензин-аналог *Premium gasoline Non Oxy*, дизельне паливо *Gasoil.1*, авіаційний гас *Jet-1* і мазут *1 PCT*, тоді як якість і ціна нафти, що переробляється, відповідають *Brent (DTD)*. «Кошик» складних НПЗ виявився дорожчим порівняно із сировиною на 97 дол. США/т, у той час як для простих заводів ринкова ціна нафти перевищила вартість одержаних із неї продуктів на 20 дол. США/т. Це означало: що більше нафти перероблять вітчизняні НПЗ, то в більшому збитку вони опиняться (навіть якщо будуть продавати пальне за завищеними цінами). Не дивно, що протягом наступних років обсяги переробки сировини в Україні скоротилися вп'ятеро. У 2016 р. було вироблено лише 0,8 млн т бензину, 0,7 млн т дизельного палива і 0,5 млн т мазуту, причому наведені показники є розрахунковими, оскільки з 2014 р. ПАТ «Укртатнафта» не інформує Державну службу статистики та Міненерговугілля України про обсяги продукції, що випускається на Кременчуцькому НПЗ.

Натепер із семи великих переробних підприємств працюють лише Кременчуцький НПЗ і Шебелинський ГПЗ. При цьому запуск:

- Лисичанського НПЗ (зупинений у 2012 р.) є проблематичним унаслідок близькості до зони

проведення антитерористичної операції й вилучення під цим приводом ПАТ «Укртрансффта» технологічної нафти з підвідних трубопроводів;

- Херсонського НПЗ (зупинений у 2005 р.) є неможливим через відсутність основних технологічних установок, виведених колишнім власником з експлуатації перед модернізацією, що так і не відбулася;
- Одеського НПЗ (зупинений у 2010 р.) є проблематичним через низьку глибину перероблення нафти (близько 54 %) і неврегульовані права власності;
- Дрогобицького і Надвірнянського НПЗ здійснити неможливо, оскільки з 2008 р. ці підприємства неспроможні випускати нафтопродукти, що відповідають національним стандартам (із 2013 р. – технічному регламенту [10]), і з 2012 р. використовуються як бази для зберігання сировини, яку закупають підприємства, пов'язані з фінансово-промисловою групою «Приват», для переробки на Кременчуцькому НПЗ.

Таким чином, відновлення ефективної роботи щонайменше чотирьох із семи великих українських підприємств (у т. ч. Одеського НПЗ, який, фактично, націоналізовано) є неможливим, оскільки:

- їхні власники спізналися з модернізацією і не в змозі гарантувати безперебійне постачання нафтопродуктів у необхідних обсягах усім споживачам за прозорими цінами;
- низька глибина переробки сировини на них не здатна забезпечити прийнятну маржу переробника без використання їхніми власниками тінювих схем (зокрема, внаслідок наявної у світі тенденції до перенесення норми прибутку в нафтовидобувні держави).

З огляду на викладене вище можна виокремити загальні проблеми української нафтопереробної галузі.

1. Відсутність дієвої державної політики. Єдину програму розвитку галузі, розроблену в 1995 р. [11], не виконано. Виконання інвестиційних зобов'язань не перевіряється. Система контролю якості нафтопродуктів є зруйнованою. У новій Енергетичній стратегії переробленню нафти приділено другорядну увагу.
2. Неприятливе законодавче поле. Внаслідок цього галузь містить високу концентрацію ризиків, є тінюваною, отже, безперспективною для інвесторів.
3. Неприваблива фіскальна й тарифна політика. Йдеться насамперед про неприйняття принципу «вища якість – нижчі податки» і необґрунтовано

завищені тарифи на транспортування нафтопродуктів.

4. Збереження залежності від нафтового імпорту на фоні неухильного скорочення вітчизняного видобутку.
5. Низька конкурентоспроможність підприємств. За співвідношенням «ціна – якість нафтопродуктів» українські заводи не спроможні конкурувати навіть із російськими та білоруськими виробниками.
6. Незадовільний фінансовий стан. У 2009–2015 рр. усі НПЗ України декларували збитки або мінімальні прибутки, не маючи достатніх для стабільної роботи обігових коштів і власних фінансових джерел для реалізації програм модернізації.
7. Відсутність стимулів до масштабної реконструкції. Виконані роботи полягають у заміні застарілого обладнання для підтримки потужностей у робочому стані. Держава не застосовує заохочувальних та примусових заходів, спрямованих на стимулювання модернізації. Недостатнім залишається рівень конкуренції, спричинений відсутністю на ринку стабільних, зрозумілих та однакових для всіх «правил гри».

Через наявність цих та інших проблем Україна стала надзвичайно залежною від зовнішніх постачань нафтопродуктів. У 2016 р. співвідношення власного виробництва та імпорту становило приблизно 35 : 65 для автомобільного бензину, 12 : 88 – для дизельного палива і 28 : 72 – для скрапленого нафтового газу. При цьому частка нафтопродуктів, вироблених у Російській Федерації або з російської сировини, у структурі імпорту перевищила 80 %. Безпосередньо з РФ було ввезено 23 % дизельного палива, 2 % автомобільного бензину та 76 % скрапленого нафтового газу. Ще 63 % першого, 91 % другого і 15 % третього виду ресурсів надійшло з Білорусі або через її територію з Литви. Таким чином, задіявши інструменти політичного тиску на Республіку Білорусь (безпосередньо або через російських акціонерів Мозирського НПЗ), РФ здатна заблокувати дві третини постачань нафтопродуктів, необхідних українській економіці. При цьому учасники ринку не здатні швидко збільшити постачання через нестачу обігових коштів і завищених ставок кредитування, що вже призвело до зменшення поточних запасів роздрібних операторів із 17...30 до 7...10 діб споживання.

Блокування постачань нафтопродуктів Російською Федерацією здатне призвести до утворення в Україні їхнього дефіциту в обсязі 5...6 млн т на рік, який можна компенсувати за рахунок наявних резервів держави, операторів і споживачів лише на чверть, тоді як поточного запасу пального на внутрішньому ринку вистачить на 7...10 діб. Оскільки нафтопродукти є інфраструктурними

Проектні й фактичні потужності нафтопереробних підприємств України

Завод	Обсяги первинної переробки нафти з газовим конденсатом, млн т				Фактично
	За часів СРСР		Теоретично можливі до 2014 р.		
	усього	потужності за установками	усього	потужності за установками	
Кременчуцький	18,62	АВТ-А-12/5 – 3,2 АТ ГК-3/1 – 3,8 АТ ГК-3/2 – 3,8 АВТ-3 ГК-3/2 – 1,2 АТ ЛК-6у – 6,62	7,00	АВТ-А-12/5 – 3,2; ГК-3/2 – (max 3,8 ¹)	3,20
Лисичанський	15,98	АВТ-8 № 2 – 7,99 АВТ-8 № 3 – 7,99	8,00	АВТ-8 № 3 – 7,0 Г-43 – 107М/1 (каткрекінг) – (1,0 ²)	7,00
Херсонський	7,09	АВТ-А-12/2 – 2,45 АВТ-А-12/6 – 4,64	–	–	–
Одеський	3,60	АВТ – 2,1 АТ – 1,5	2,40 ³	АВТ – 2,4	2,40
Надвірнянський	2,60	АВТ – 1,5 АТ-3 – 1,0	1,00 ⁴	АТ-3 – 1,0	– ⁵
Дрогобицький	2,26	АВТ-1 – 1,13 АВТ-2 – 1,13	1,30 ⁴	АТ-2 – 1,30	– ⁵
Шебелинський	0,50	ГФУ-1 – 0,5	1,00	ГФУ-1 – 0,5 ГФУ-2 – 0,5	1,00
Разом	50,65		20,70		13,60

Примітка.

¹ Виходячи з максимального обсягу первинної переробки – 6,9 млн т у 2002 р.

² Вакуумний газойль як сировина.

³ У разі надання доступу до трубопровідної нафти.

⁴ Лише на азербайджанській малосірчистій нафті.

⁵ До побудови й запуску установок гідроочищення.

Джерело: дослідження автора.

товарами, їхня нестача призведе до кумулятивного зростання цін на товари та послуги, зменшення платоспроможності населення й посилення соціального невдоволення, насамперед у східних і південних регіонах країни.

Отже, незважаючи на значну проектну потужність українських заводів, відсутність дієвої політики, недалекоглядність власників, недостатня кількість української нафти, прояви нецивілізованої конкуренції призвели до того, що реальні можливості українських НПЗ із первинної переробки сировини скоротилися з 50,7 до 13,6 млн т на рік (див. табл.).

Фактично, це означає, що «велику» переробку для України (із щорічними обсягами понад 10 млн т за нафтовою сировиною) уже втрачено. Попри це, можна виокремити щонайменше три альтернативні шляхи часткового відновлення статус-кво:

1. Скасування технічного регламенту, повернення до стандартів якості 1998–2001 рр. і запровадження заборонювальних мит на імпорتنі

нафтопродукти з метою «підтримки вітчизняного виробника», який на виручені від продажу продукції кошти буде здатний модернізувати застаріле виробництво.

Проте внутрішній ринок до 2005 р. вже був закритою структурою. До 2005 р. уряд надійно захищав від конкурентів власників вітчизняних НПЗ, сподіваючись, що вони оновлять переробні потужності. Однак зароблені в 2001–2004 рр. кошти пішли в кишені акціонерів, а не на реконструкцію підприємств (хоча обіцянки їхніх власників були зафіксовані в програмі [12]).

Такий фінал не дивує, оскільки в країнах з перехідною економікою (Україна не виняток) часто вважають, що відносно молоді галузі національного виробництва («економічні немовлята») потребують постійного захисту від іноземної конкуренції. З цією метою уряди забороняють чи обмежують ввезення конкуруючої продукції за допомогою імпорتنих квот або ж, установивши зависокі імпорتنі тарифи, роблять увезені товари набагато дорожчими. Така політика може

привести до стагнації галузі й національної економіки загалом, якщо відгороджені від конкуренції виробники і надалі випускатимуть низькоякісну й дорогую продукцію (як це відбувається в Україні). У такому разі «економічні немовлята» навряд чи зможуть подолати залежність від захисту з боку держави, а протекціоністська політика з тимчасової перетвориться на постійну.

Щоб уникнути цієї небезпеки, урядам країн, що розвиваються, важливо вживати всі можливі заходи для розвитку конкуренції та підвищення ефективності національного виробництва, а обмеження на імпорт застосовувати як справді тимчасову політику.

2. Організація постачань каспійської (азербайджанської, іранської та/чи казахстанської) нафти на українські НПЗ, державні частки яких будуть об'єднані в консорціум.

Проте такий сценарій реалізувати майже неможливо, оскільки не зрозуміло:

- у який спосіб відновити контроль за суб'єктами господарювання, в яких державі належать міноритарні пакети акцій;
- як розділити частки власності на Кременчуцькому, Дрогобицькому й Надвірнянському НПЗ;
- де взяти кошти на модернізацію підприємств і закупівлю сировини.

До того ж виробництво пального із ввезеної нафти завжди генерує значні неконтрольовані валютні та сировинні ризики, оскільки маржу в такому разі встановлюють оператори попереднього переділу.

З аналогічних причин немає сенсу вкладати кошти в будівництво на території України нового «сучасного» НПЗ для переробки азербайджанської та/чи казахстанської сировини. Адже забезпечити його стабільне й повне завантаження нафтою за прийнятною ціною буде проблематичним (приклад – Республіка Білорусь, що вимушена періодично розплачуватися з Російською Федерацією за постачання на НПЗ «безмитної» російської сировини не лише палимом, а й нафтовими, газовими та трубопровідними активами).

3. Стимулювання розвідки, розроблення й промислового видобутку власних вуглеводнів, що включає постійну зміну «правил гри», які гарантують прозорість встановлених правил і процедур, повернення вкладених коштів та отримання прибутку. Зміна підходу до експлуатації власних надр із звичних для великих компаній «нескінченно великих обсягів» до використання всіх резервів.

На думку автора, збільшення обсягів закуповуваної за гривню на прозорих аукціонах сировини

вітчизняного видобутку є набагато більш дієвим стимулом для нарощування переробки, аніж ризиковане очікування постачань азербайджанської, казахстанської чи будь-якої іншої нафти, що закуповуватиметься за непередбачуваним валютним курсом.

До того ж, нинішні 20 % споживання пального власного виробництва забезпечують не тільки Кременчуцький НПЗ і Шебелинський ГПЗ, але десятки заводів малої продуктивності. Авторіві відомо про 83 постійно чи періодично діючі підприємства, основним видом діяльності яких є «переробка нафти і газового конденсату, виробництво нафтопродуктів».

Їхня поява в Україні зумовлена:

- наявністю великої кількості вже розвіданих малодебітних і позабалансових родовищ нафти й газового конденсату, які розробляються з малою ефективністю, не експлуатуються в промисловому масштабі або перебувають у законсервованому стані (лише в Полтавській області, за оцінкою Спілки буровиків України, розташовано 580 малодебітних свердловин, з яких 258 законсервовані в 1970-х);
- відсутністю диверсифікованих джерел постачання сировини;
- нестачею інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації великих НПЗ;
- значною економією вкладень у загальнозаводське господарство й транспортування сировини;
- нестачею дешевих нафтопродуктів широкого спектра застосування, насамперед дизельного палива;
- наявністю необхідної проектної документації, технологічного обладнання і фахівців;
- прагненням місцевої влади забезпечити самодостатність власних регіонів.

Підприємства малої продуктивності досі вважають збитковими і другосортними варіантами великих заводів. Таке ставлення, активно підтримуване засобами масової інформації, є наслідком нерозуміння особливостей таких підприємств і пов'язаних з ними обмежень. Чимало зусиль для створення негативного образу міні-НПЗ докладають і власники великих заводів.

Тим часом, наявність підприємств малої продуктивності дозволяє:

- залучити до перероблення сировину малодебітних і позабалансових родовищ, не привабивши

для великих заводів через істотні відмінності у щільності, вмісті сірки та інших домішок;

- змінювати обсяги переробки і склад «кошика» нафтопродуктів залежно від рівня попиту і сировини, що використовується;
- скоротити умовно-постійні затрати на виробництво моторного палива в частині транспортних витрат;
- забезпечити відносно низькі початкові капітальні вкладення в спорудження підприємств і стислий термін їх окупності;
- скоротити залежність від неконтрольованих зовнішніх сировинних і валютних ризиків.

Виходячи з цього, на думку автора, до 2023 р. українська переробка має бути представлена:

- 1...2 нафтохімічними заводами, в які буде вкладено достатньо коштів, щоб гарантувати глибоке перероблення до 5 млн т сировини на рік (передусім вітчизняного видобутку);
- 15...20 підприємствами малої продуктивності, здатними (за належного рівня контролю їх діяльності й наявності сировини) забезпечити до третини українських споживачів паливом прийнятної якості, насамперед у регіонах, не привабливих для великих заводів та імпортерів.

Щоб досягти цього цільового стану, Кабінету Міністрів України необхідно:

- переглянути державну політику у сфері освоєння нафтових родовищ у напрямі створення прозорих, зрозумілих та однакових для всіх «правил гри», зняття бюрократичних бар'єрів, захисту прав власності на видобуті ресурси, позбавлення чиновників можливості припинення цих прав на свій розсуд, забезпечення державного контролю за використанням ліцензійних ділянок інвесторами;
- провести інвентаризацію фонду діючих і законсервованих свердловин з оприлюдненням їхніх власників, даних про дебіти та інші характеристики на спеціальному *online*-ресурсі. Припинити незаконний і легалізувати неврахований видобуток вуглеводнів. Стимулювати видобуток нафти й газового конденсату, зокрема з малодебітних свердловин;
- встановити зрозумілі й несуперечливі ліцензійні умови, що стосуються перероблення сировини й виробництва нафтопродуктів;
- провести незалежну експертизу проектів модернізації НПЗ (у т. ч. малої продуктивності) та визначити на її основі перелік необхідного для

їхньої реалізації і не розроблюваного в Україні обладнання з метою його пільгового оподаткування, зокрема звільнення від сплати ПДВ і встановлення нульової ставки ввізного мита;

- забезпечити дотримання принципу «вища якість – нижчі податки», обґрунтованість і прозорість залізничних тарифів на транспортування темних нафтопродуктів;
- відновити державну систему контролю якості. Запровадити обов'язкове маркування нафтопродуктів, що дозволяє контролювати якість палива від заводу до автозаправної станції, встановлювати винного в її зниженні і визначати, наскільки постраждав оригінальний продукт;
- посилити відповідальність власників НПЗ (в т. ч. малої продуктивності) за невиконання інвестиційних зобов'язань.

Висновки

1. Попри значну проектну потужність вітчизняних нафтопереробних заводів, неефективне державне регулювання, недалекоглядність власників, недостатня кількість нафти власного видобутку та прояви нецивілізованої конкуренції зменшили реальні можливості українських НПЗ із первинної переробки сировини з 50,7 до 13,6 млн т на рік. При цьому відновлення ефективної роботи щонайменше чотирьох із семи великих вітчизняних підприємств галузі є малоімовірним. Фактично це означає, що «велику» переробку для України (із щорічними обсягами понад 10 млн т за нафтовою сировиною) уже втрачено.

2. Остаточне припинення переробки нафтової сировини в Україні загрожує її енергетичній безпеці. Уже зараз, задіявши інструменти політичного тиску на Республіку Білорусь (безпосередньо або через російських акціонерів Мозирського НПЗ), Російська Федерація здатна заблокувати дві третини поставок нафтопродуктів, необхідних національній економіці.

3. Найкращим з альтернативних шляхів розвитку нафтопереробної галузі України в середньостроковій перспективі вбачається збереження в її складі 1...2 нафтохімічних заводів, у які буде вкладено достатньо коштів, щоб гарантувати глибоке перероблення до 5 млн т сировини на рік (передусім вітчизняного видобутку), і 15...20 підприємств малої продуктивності, здатних (за належного контролю) використовувати сировину малодебітних і позабалансових родовищ і забезпечити споживачів паливом прийнятної якості, насамперед у регіонах, мало привабливих для великих заводів та імпортерів.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому планується розробити проекти

нормативно-правових актів, спрямованих на досягнення визначеного цільового стану, та провести аналіз їх регуляторного впливу.

Список використаних джерел

1. Аптекар С.С., Дронова А.Ю. Сучасний стан нафтової промисловості України: проблеми і шляхи подолання кризи нафтових ресурсів // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4 (106). – С. 39–50.
2. Бурлака В.Г. Стратегія розвитку нафтового сектору України. – К. : НАУ, 2012. – 356 с.
3. Бурлака Г.Г., Бурлака В.Г. Стратегія нафтопродуктозабезпечення як складова енергобезпеки України // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9 (99). – С. 42–49.
4. Бурма Т.Г., Маказан Є.В. Кризові явища в управлінні нафтопереробною промисловістю України // Економіка та держава. – 2012. – № 10. – С. 12–15.
5. Рябцев Г.А., Сапегин С.В., Лир В.Э. Нефтепродукты в Украине: настоящее и будущее. – К. : Санспарель, 2008. – 280 с.
6. Шерстюк Р.В. Механізм інноваційного розвитку нафтогазового комплексу / за ред. Г.Г. Бурлаки. – К. : Освіта України, 2006. – 218 с.
7. Хілієнко О.В. Механізм державного управління розвитком нафтопереробної галузі України : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Олена Володимирівна Хілієнко ; Донецький держ. ун-т упр. Мін-ва освіти і науки України. – Маріуполь, 2015. – 215 с.
8. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [Електронний ресурс] / офіц. сайт Міненерговугілля України. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245239554>
9. Науково-технічний центр «Психея» [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу : <https://psychea.com.ua/>
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив» від 1 серпня 2013 р. № 927 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/927-2013-%D0%BF>
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Національну програму «Нафта і газ України до 2010 року» від 17 лютого 1995 р. № 125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/125-95-%D0%BF>
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Національну програму «Нафта і газ України до 2010 року» від 21 червня 2001 р. № 665 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/665-2001-%D0%BF>

References

1. Aptekar, S.S., & Dronova, A. Yu. (2010). Suchasnyi stan naftovoi promyslovosti Ukrainy: problemy i shliakhy podolannia kryzy naftovykh resursiv [The current state of the oil industry in Ukraine: the problems and ways of overcoming the crisis of oil resources]. *Aktualni problemy*

ekonomiky – Actual Problems of the Economy, 4, 39–50 [in Ukrainian].

2. Burlaka, V.H. (2012). *Stratehiia rozvytku naftovoho sektoru Ukrainy [Strategy of development of the oil sector of Ukraine]*. Kyiv: NAU [in Ukrainian].
3. Burlaka, H.H., & Burlaka, V.H. (2009). Stratehiia naftoproduktobezpechennia yak skladova enerhobezpeky Ukrainy [Strategy of oil supply as an integral part of Ukraine's energy security]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of the Economy*, 9, 42–49 [in Ukrainian].
4. Burma, T.H., & Makazan, Ye.V. (2012). Kryzovi yavyshcha v upravlinni naftopererobnoiu promyslovistiu Ukrainy [Crisis phenomena in the management of the oil refining industry of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and Government*, 10, 12–15 [in Ukrainian].
5. Riabtsev, G.L., Sapegin, S.V., & Lir, V.E. (2008). *Nefteprodukty v Ukraine: nastoiashchee i budushchee [Petroleum products in Ukraine: present and future]*. Kyiv: Sansparel [in Russian].
6. Sherstiuk, R.V. (2006). *Mekhanizm innovatsiinoho rozvytku naftohazovoho kompleksu [Mechanism of innovation development of the oil and gas complex]*. (H.H. Burlaka, Ed.). Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
7. Khilienko, O.V. (2015). *Mekhanizm derzhavnogo upravlinnia rozvytkom naftopererobnoi haluzi Ukrainy [The Mechanism of Public Administration of Development of Oil Refining Industry in Ukraine]*. *The thesis for obtaining a candidate's degree on public administration*. Mariupol, Donetskyy derzhavnyi universytet upravlinnia MONU [in Ukrainian].
8. Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2035 roku «Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist» [Energy Strategy of Ukraine until 2035 "Safety, Energy Efficiency, Competitiveness"]. (n.d.). *mpe.kmu.gov.ua*. Retrieved from <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245239554>
9. Science and Technology Center PSYCHEYA. (n.d.). *psychea.com.ua*. Retrieved from <https://psychea.com.ua/>
10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Tekhnichnogo rehlementu shchodo vymoh do avtomobilnykh benzyniv, dyzelnoho, sudnovykh ta kotelnykh palyv» vid 01 serpnia 2013 r. № 927 [Resolution of The Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Technical Regulation concerning Requirements for Automobile Gasoline, Diesel, Marine and Boiler Fuels" from 2013, August 1 No. 927]. (n.d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/927-2013-%D0%BF>
11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro Natsionalnu prohramu «Nafta i haz Ukrainy do 2010 roku» vid 17 liutoho 1995 r. № 125 [Resolution of The Cabinet of Ministers of Ukraine "About the National Program «Oil and Gas of Ukraine until 2010" from 1995, February 17 No. 125]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/125-95-%D0%BF>
12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro Natsionalnu prohramu «Nafta i haz Ukrainy do 2010 roku» vid 21 chervnia 2001 r. № 665 [Resolution of The Cabinet of Ministers of Ukraine "About the National Program «Oil and Gas of Ukraine until 2010" from 2001, June 21 No. 665]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/665-2001-%D0%BF>